УДК 342.7:17.026.4
DOI https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-1/08

Косілова О.І.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА НА ГІДНІСТЬ У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ ТА У ПРАКТИЦІ ФЕДЕРАЛЬНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ НІМЕЧЧИНИ

У статті аналізується людська гідність як правова категорія й основоположне природне право людини. Визначаються місце та роль права на людську гідність у системі конституційних прав Німеччини. Обґрунтовано приналежність права на людську гідність до природних прав людини та визнання її як однієї з найголовніших правових цінностей.

Визначається взаємозв'язок права на людську гідність з іншими правами людини, а також сфера захисту цього права. Зокрема, проводяться паралелі між правом на життя та правом на людську гідність, визначається їх взаємозв'язок. Обґрунтовано, що людське життя та гідність кожної людини користуються однаковим конституційним захистом незалежно від тривалості фізичного існування особи. Кожне людське життя однаково цінне, кожна людина має однакову гідність.

Аналізуються основні підходи до визначення категорії «гідність людини» та права на гідність людини. Розкривається зміст технік негативного та позитивного визначення права на людську гідність. Доводиться позиція Федерального конституційного суду щодо переваги невизначеності у праві поняття людської гідності і багатозначність його тлумачення, оскільки таким чином юридичні норми зберігають певну «відкритість» і дають можливість їх застосування до дійсності, що постійно змінюється.

У статті встановлюється, що право на людську гідність спрямоване проти порушення принципу рівності, проти рабства, систематичної дискримінації, а отже, проти знецінення людини. Право на людську гідність покликане захищати від масових порушень фізичного та психічного характеру: від переслідувань, знущань, принижень.

Розкрита позиція Федерального конституційного суду Німеччини, відповідно до якої кожна людина завжди повинна розглядатись як суб'єкт у всіх державних процедурах, і ніколи просто як об'єкт.

Ключові слова: *людська гідність, право на людську гідність, право на життя, Конституція ФРН, рішення Федерального конституційного суду Німеччини, формула об'єкта, порушення права на людську гідність.*

Не людина зобов'язана захищати державу,
а держава зобов'язана захищати людину.
М. Ленер

Постановка проблеми. Право на людську гідність є однією із ключових основоположних загальнолюдських цінностей і становить основу всієї системи прав людини. У XX ст. категорія людської гідності стала предметом наукового аналізу багатьох учених-правознавців і філософів. Право на гідність становить основну цінність, джерело всіх прав у правовій державі. Водночас право на гідність втілюється в усіх правах людини та громадянина.

У Федеративній Республіці Німеччина право на людську гідність ґрунтовно розроблено на доктринальному рівні та закріплено в багатьох рішеннях Федерального конституційного суду. Застосування досвіду Федеративної Республіки Німеччина у сфері закріплення, гарантування та відновлення права на гідність, а також його доктринального розроблення може слугувати джерелом для зміцнення цього права в Україні як у теоретичному, так і у практичному відношенні. У зв'язку із цим обрана тема дослідження є актуальною та важливою.

Тема людської гідності є однією з визначальних у сучасній правовій доктрині Німеччини. Це було зумовлено прагненням відновити повагу до людської гідності та підняти її в ранг найвищих конституційних цінностей після масових її порушень та зневаги під час панування ідеології націонал-соціалізму. У зв'язку із цим після закінчення Другої світової війни було здійснено нормативне

закріплення права на людську гідність у Федеративній Республіці Німеччина (далі – ФРН). У цей час були закладені найважливіші підвалини нового порядку та цінностей. Окрім того, включення гарантії людської гідності за допомогою правила абз. 3 ст. 79 у «режим вічності» Основного закону зміцнює позицію людської гідності як найвищої цінності Конституції [1].

Гідність людини, як наголошує Федеральний конституційний суд Німеччини (далі – ФКС) у своїй прецедентній практиці, є найважливішою цінністю й основоположним конституційним принципом, фундаментальною нормою та центральною ідеєю, закріпленою Основним законом. Основний закон передбачає, що людська гідність притаманна людині через факт її існування як людини [2].

Конституція ФРН, як і Конституція України, не визначає, що вона розуміє під людською гідністю. У ній не визначено сферу захисту, у якій діє гарантія людської гідності, а лише загальні принципи забезпечення та захисту людської гідності. Зокрема, у ст. 1 Конституції Німеччини визначено: «Людська гідність недоторканна. Поважати і захищати її є обов'язком усієї державної влади. Тому німецький народ визнає невід'ємні і невідчужувані права людини як основу всякої людської спільноти, миру і справедливості у світі. Наступні основні права є нормами прямої дії для законодавчої, виконавчої і судової влади» [3].

Отже, відповідно до ч. 3 ст. 1 Основного закону ФРН, основні права пов'язують законодавство, виконавчу владу і правосуддя як безпосередньо діюче право, тобто будь-яка особа, будучи носієм основного права, може вимагати його реалізації за Основним законом незалежно від наявності або відсутності конкретизуючих законів або підзаконних актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед німецьких дослідників, які вивчали право на людську гідність, варто відзначити наукові праці М. Ленера, Г. Дюріга, Ю. Хабермаса, Й. Ізензее, Х. Драєра, Ф. Кейлера, Н. Лухмана, Т. Маунца й інших науковців.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження наявних підходів щодо тлумачення права на людську гідність у німецькій правовій доктрині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Німецькі дослідники по-різному тлумачать зміст категорії «людська гідність». Зокрема, Ю. Хабермас уважав, що ідея людської гідності є нормативним джерелом сучасних прав людини. Права людини повинні слугувати захисту людської гідності [4]. На думку Ф. Кейлера, будь-який основне право є частковим утіленням людської гідності та джерелом усіх пізніше сформульованих основних прав [5, с. 158].

М. Ленер, коментуючи право на людську гідність у Конституції ФРН, зазначив, що в центрі уваги ст. 1 перебуває людина, а не держава. «Не людина зобов'язана захищати державу, а держава зобов'язана захищати людину» [6, с. 35].

На думку Й. Ізензее, людська гідність захищена так званою «гарантією вічності» ст. 79 (3) Основного закону, тим самим вона позбавляє доступу законодавця до змін у Конституції [7, с. 3].

Як зазначають Т. Маунц і Г. Дюріг у коментарі до Основного закону ФРН, припис про визнання людської гідності міститься на вершині розділу, присвяченого основним правам. Антропоцентрична спрямованість Основного закону твердо продовжується в безпосередній чинності основних прав, які зв'язують усі гілки державної влади (абз. 3 ст. 1 Основного закону) [1].

Карбування німецького конституційного профілю гарантією людської гідності виражає себе у визнанні людської гідності за «найвищий конституційний принцип» правової системи і її правопорядку, як «фундаментальну норму держави» [8], «найвищу правову цінність» [9], «як корінь усіх основних прав» [10].

Широковідомим у Німеччині став вислів німецького науковця, дослідника Г. Дюріга, який попереджував, що людська гідність не повинна бути перетворена на розмінну монету щоденної казуїстики, тим самим перетягуючи святилища на подвір'я [11, с. 109]. Тобто людська гідність перебуває під загрозою, якщо людину перетворюють на об'єкт, принижують її статус до простого засобу, до розмінної величини [12, с. 74]. Ідеться про деградацію, приниження людини до рівня речі, яка цілковито може бути «охоплена» (статистикою, відомчими звітами), «установлена» (тими чи іншими державними органами), «зареєстрована», їй можна «промити мізки», її можна «перевести», «використовувати» і «замінити», а то й «виселити» (тобто вигнати зі свого середовища існування) [12, с. 74–75].

На думку Г. Дюріга, загальна людська самоцінність гідності не залежить від її реалізації конкретною реальною людиною. Втручання як таке може порушувати людську гідність, навіть коли конкретна людина ще не народилась або вже мертва [12, с. 75]. Помилковою, некоректною є постановка питання в межах цивільно-

правового мислення, орієнтованого на пошук і обґрунтування правових претензій у міжлюдських відносинах, про те, з якого моменту і доки конкретна людина має в юридичному сенсі як носій свого власного права право на захист гідності, передбачене ч. I ст. 1 Конституції Німеччини, оскільки, як зазначає Г. Дюріг, «той, хто був зачатий людьми і хто був людиною, той бере участь у творенні гідності людини» [12, с. 74]. Отже, право на людську гідність поширюється на плід людини, а також на тіло людини після смерті.

Як заклик до пильності і водночас приклад, що застерігає від знеособлення, «деперсоналізації», приниження людини аж до стану об'єкта варто розцінювати процес штучного запліднення. На думку дослідника, «гетерологічне» запліднення (невідомим донором сперми), безсумнівно, є порушенням людської гідності як такої. Возведення неприродності в систему принижує дитину, тавруючи її як «дитину із пробірки», «гомункула», і водночас принижує батька як «змінну величину». Від матері очікують, що вона вважатиме любов і акт дітонародження не необхідним – таким, який можна замінити, зрештою, як і чоловіка, якого також можна «замінити» [12, с. 82].

«Людська гідність, – зазначає дослідник, – також порушується, коли людина змушена існувати в економічних умовах життя, які принижують її до стану об'єкта» [12, с. 80].

Загалом поточна дискусія стосовно тлумачення гарантії гідності в німецькій правовій літературі визначається в основному чотирма основними питаннями: (1) розумінням людської гідності як поняття позитивного права; (2) важливістю порівняльного і міжнародного права для конкретизації людської гідності; (3) кваліфікацією людської гідності як просто об'єктивного правового висловлювання або також як суб'єктивного права (основне право); (4) змістовним наближенням до гарантії гідності суто за допомогою категоричних імперативів або також шляхом збалансованого загального погляду як основи судження про порушення [1].

Як зазначають німецькі дослідники, зміст поняття «гідність» змінюється із плином часу і залежить від культури суспільства, у якому воно розвивається. Тому німецька юридична наука відмовляється від його визначення як раз і назавжди встановленого. Як слушн зазначає А. Бланкенагель, ми не повинні заповнювати зміст гідності людини нашими сьогоднішніми уявленнями про нього: для майбутніх поколінь, для іншого суспільства сьогоднішня формула недоторканності може бути тільки вихідним матеріалом через мінливість її культурного змісту [13, с. 154].

Федеральний конституційний суд Німеччини постійно підкреслює, що невизначеність у праві поняття людської гідності і багатозначність його тлумачення є великою перевагою, оскільки дозволяють юридичній нормі, що містить поняття «людська гідність», зберігати певну «відкритість» і дають можливість її застосування до дійсності, що постійно змінюється [14].

У німецькій судовій практиці правова норма про людську гідність застосовується дуже обережно, бо існує небезпека того, що гарантія гідності людини може стати «розмінною монетою».

Найбільш яскравим прикладом цього є розглянута Конституційним судом скарга одного громадянина на поштову службу Німеччині. Суть скарги полягала в такому. У рахунку за користування телефоном його ім'я було написано з помилкою, таким чином, що замість однієї літери стояла інша. На думку заявника, тим самим було порушена його людська гідність [15, с. 155].

Отже, зміст поняття гідності людини варто тлумачити дуже обережно, оскільки чим ширше тлумачення, тим сильніше небезпека того, що «недоторканність» гідності втратить свій зміст.

Особливості тлмучення права на людську гідність досліджував німецький науковець Й. Ізензее. Він зазначав, що гарантія людської гідності не вписується у схеми тлумачення окремих основних прав Основного закону. Це не відповідає їхнім стандартам, тому тлумачення права на людську гідність встановлює і потребує власних стандартів. Труднощі тлумачення також зумовлені максимальним значенням цього права. Ні парламент, ні Федеральний конституційний суд не можуть порушувати принципу людської гідності. Принцип дотримання (непорушення) людської гідності є найвищим моральним авторитетом. Усе це спонукає тлумачити застереження про гідність людини на свою користь, надавати їх інтерпретаціям найвищої обов'язкової сили та наділяти конституційною «гарантією вічності» [11, с. 110]

«Прецедентна практика Федерального конституційного суду визначається значною казуальністю», – зазначає Й. Ізензее. «Чим глибше юриспруденція заглиблюється в конкретні випадки, тим більше сумнівів виникає. Питання, що означає людська гідність, за змістом і обсягом залишається й досі відкритим» [11, с. 5].

Визначення поняття «гідність» у негативному значенні

Загалом, у німецькій правовій доктрині для визначення сутності поняття «людська гідність»

та права на людську гідність характерна техніка негативного визначення, яка здійснюються на високому рівні абстрагування. За цим криються значні конфліктні (суперечливі) судження та тлумачення між обмежувальним і розширеним напрямами інтерпретації.

Вони охоплюють зміст (ядро) людської гідності щодо захисту від втручання. Отже, з погляду основних прав ніхто не сперечається про зону охорони, а лише про зону втручання в це право. Техніка негативного визначення полягає в такому тлумаченні: «<…> Людська гідність порушується тоді, коли <…>». Отже, техніка негативного визначення права людської гідності, по-перше, визначає загальні зони «табу», які не можна порушувати. По-друге, така техніка забезпечує абсолютний характер людської гідності, який є захищеним [16].

Н. Лухман уважає, що людина сама визначає зміст своєї гідності. Причому зміст гідності має радше соціологічне, ніж юридичне наповнення, він полягає в самоідентифікації особи. Якщо виходити з необхідності забезпечення основних прав людини і громадянина, то проблема визначення сфери захисту права на гідність перетікає у проблему визначення посягань на нього. Основна перевага такого підходу полягає в його гнучкості. Він дозволяє враховувати виникаючі загрози гідності людини [17, с. 155].

Федеральний конституційний суд визначив концепцію гідності людини в численних рішеннях, відповідно до яких людська гідність означає цінність та повагу, яку має людина через те, що вона є людиною, незалежно від її особливостей, фізичного чи психічного стану, досягнень чи соціального статусу. Федеральний конституційний суд розуміє людську гідність як основне право, яке пов'язує виконавчу владу, згідно з абз. 3 ст. 1 Основного закону. Усі правові положення повинні тлумачитися з урахуванням важливості людської гідності, норма, яка порушує гідність людини, завжди повинна кваліфікуватися як неконституційна.

Зважаючи на взаємозв'язок права на життя та гідності, державі забороняється втручатися в основне право на життя, тому що таким чином вона порушує право гідності людини. З іншого боку, державні органи також зобов'язані захищати життя кожної людини. Передусім це означає захист від незаконного втручання та посягань із боку третіх осіб. Причина цього також пов'язана з обов'язком захищати відповідно до другого речення абз. 1 ст. 1 Основного закону, який прямо зобов'язує державу поважати та захищати людську гідність.

У розумінні Федерального конституційного суду, згідно з порядком Основного закону, держава отримує свою легітимність виключно тому, що вона конкретно служить народу. Отже, людська гідність є вищою фундаментальною цінністю і коренем усіх основних прав. Оскільки єдина конституційна норма, людська гідність є абсолютною, вона не може бути обмежена жодною іншою нормою, навіть іншим основним правом, що випливає з гідності людини [11].

В абз. 1 ст. 1 Основного закону фізичну особу захищено від приниження, навішування ярликів (брендингу), переслідування, остракізму та подібних діянь третіми особами або самою державою. Кожна людина має право захищати свою гідність у судовому порядку, оскільки вона наділена правосуб'єктністю через факт, що вона є людиною. Особа, яка відбуває покарання, і особа, яка перебуває під слідством, також не може бути позбавлена права гідності. Отже, захист гідності людини насамперед означає захист від порушення права на захист гідності. Тому державі доводиться утримуватися від усього, що може вплинути на гідність людини.

Стаття щодо захисту права на гідність людини спрямована проти порушення принципу рівності: вона спрямована проти рабства, систематичної дискримінації, отже, проти знецінення людини. Норма про гідність людини має зрівняльне значення. Вказана норма повинна захищати від масових порушень (травм) фізичного та психічного характеру: від переслідувань, розумових знущань, від принижень. Отже, норма захищає також свободу. Нарешті, захист людської гідності також гарантовано принципом соціального захисту (забезпечення), що забезпечує матеріальний прожитковий мінімум [3]. У такому аспекті норма має соціальний складник.

Визначення поняття «гідність» у позитивному значенні

Іншою технікою визначення змісту категорії «людська гідність», на думку німецького професора д-ра Х. Драєра (H. Dreier), є так зване позитивне (широке) тлумачення, яке не зводить людську гідність до виняткових (заборонених) випадків [4]. Таке тлумачення має назву «позитивного» визначення. Тріумф позитивної правової норми стосовно права на людську гідність розпочався після 1945 р. Парламент ФРН, засуджуючи злочини нацизму, проголосив людську гідність як захисну норму та захисну фортецю проти

повернення до варварства. Закріплюючи цю норму, законодавець перелусім думав про загрози окремій особі чи групам осіб від носіїв державної влади, як-от поліцейське свавілля, затримання, депортація.

Теоретично ця концепція була обґрунтована Г. Дюрігом як формула об'єкта ("Objektformel"). Відповідно до цієї формули, «порушення гідності людини відбувається за чітко вираженого нехтування цінністю особистості, зведення людини до «засобу» у руках держави» [1]. Вчення Г. Дюріга є теоретичною базою для численних рішень Федерального конституційного суду, відповідно до якої кожна людина завжди повинна розглядатись як суб'єкт у всіх державних процедурах і ніколи як просто об'єкт. Кожна людина має право брати участь і повинна мати право співучасті та можливість впливати на поведінку держави, яка стосується її.

Виходячи з того, що до сутності людини належить свобода вирішувати самостійно та вільно розвиватися (автономія особи), а також те, що індивід може вимагати визнання себе як рівноправного члена із власною внутрішньою цінністю, що включає обов'язок поважати та захищати людську гідність, щоб не зробити людину об'єктом держави, законодавством забороняється будь-яке поводження з людиною, яке принципово ставить під сумнів її статус як суб'єкта права.

Обов'язок захисту державою права на людську гідність поширюється не тільки на її власних громадян, але і на всіх людей, які входять до сфери дії Основного закону, тобто на території Німеччини. Крім того, це стосується також усіх актів німецької державної влади, що здійснюються за межами німецької території, включаючи, наприклад, німецькі посольства та консульства, у яких біженці шукають притулку, а також для суден під німецьким прапором, для екстериторіальних установ бундесверу або для дії солдата, який працює за кордоном, або члена німецької розвідувальної служби, навіть якщо ця місія є незаконною згідно із законодавством місця дислокації.

Висновки. Право на людську гідність належить до природних прав людини і становить одну з головних правових цінностей. Проведений аналіз правових норм ФРН свідчить, що право на людську гідність є одним із визначальних особистих прав, як і право на життя, свободу, особисту недоторканність тощо. Право на людську гідність та право на життя тісно взаємопов'язані.

У ФРН право на людську гідність є визначальним і основоположним правом людини, вихідним для всіх інших прав. Людська гідність є вищою фундаментальною цінністю і коренем усіх основних прав у ФРН із 1945 р. Право на людську гідність, закріплене у ст. 1 Конституції ФРН, визначає її як абсолютну, таку, що не може бути обмежена жодною іншою нормою, навіть іншим основним правом, що випливає з гідності людини.

Загалом у німецькій правовій доктрині право на людську гідність є основоположним правом, яке передбачає три ключові компоненти: право особи на самовизначення, самозбереження та публічне самовираження. Крім того, Основний закон ФРН розуміє гідність людини як право на отримання соціальних благ: гарантія захисту людської гідності діє також через принцип соціального захисту (забезпечення), що забезпечує матеріальний прожитковий мінімум.

Відповідно до німецької правової доктрини, а також судової практики Федерального конституційного суду, людське життя та гідність кожної людини користуються однаковим конституційним захистом незалежно від тривалості фізичного існування особи. Кожне людське життя однаково цінне, кожна людина має однакову гідність.

Важливою є позиція Федерального конституційного суду, відповідно до якої кожна людина завжди повинна розглядатись як суб'єкт у всіх державних процедурах, ніколи просто як об'єкт. Кожна людина має право брати участь і повинна мати право співучасті та можливість впливати на поведінку держави, яка стосується її. Ставлячи вільну особистість на найвищий щабель системи цінностей, Основний закон визнає її самостійну цінність. Державна влада без винятку повинна поважати і захищати людину як самостійну цінність. З нею не можна поводитися «безособово», як із предметом. Людська гідність як така перебуває під ударом, якщо конкретну людину перетворюють на об'єкт, принижуючи її до статусу простого засобу, до розмінної величини («розмінна монета»).

Список літератури:

1. Maunz Theodor, Dürig Günter (Begr.). Grundgesetz, Kommentar, 88. Aufl., C.H. Beck, München, 2019.
2. Grundrechteschutz. Menschenwürde.
3. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: https://www.gesetze-iminternet.de/gg/GG.pdf (дата звернення: 14.01.2020).

4. Grosse Wurde, kleine Munze "Unantastbar" : Diezweiwidersprachlichen Interpretationsliniendesersten Grundgesetz artikels. Frankfurter Allgemeine Zeitung. Seite 8. Donnerstag, 5. Juli 2001. № 153.

5. Kueler F. Ueberwesenund Begriffder Grundrechte. 1965. Цит. по : Гаскарова М. Концепция достоинства человека в немецком конституционном праве. *Журнал российского права.* 2002. № 4. С. 158.

6. Ленер М. Людська гідність в основному законі Федеративної Республіки Німеччина. *Гідність людини. Що ми розуміємо під «гідністю», «людиною» та «людською гідністю»? :* матеріали Міжнародного науково-практичного семінару «Людська гідність у праві Німеччини, Польщі та України». Київ, 2016. С. 35–42.

7. Isensee J. Würdedes Menschen. Handbuch der Grundrechtein Deutschland und Europa. Band IV. C.F. Müller Heidelberg. 2011. § 87. S. 3–111.

8. Nawiasky. Die Grundgedanken des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland. 1950. S. 26.

9. BVerfGE 45, 187 (227); 96, 375 (399).

10. BVerfGE 93, 266 (273).

11. Isensee J. Würde des Menschen. Handbuch der Grundrechte in Deutschlandund Europa. Band IV. C.F. Müller Heidel berg. 2011. § 87. S. 3–111.

12. Дюріг Г. Принцип людської гідності. Проект практичної системи цінностей основних прав на основі ч. 1 ст. 1 у поєднанні із ч. 2 ст. 19 Основного закону. *Гідність людини. Що ми розуміємо під «гідністю», «людиною» та «людською гідністю»? :* матеріали Міжнародного науково-практичного семінару «Людська гідність у праві Німеччини, Польщі та України». Київ, 2016. С. 72–89

13. Blankenagel A. Gentechnologie und Menschenwuerde. Ueber die Strapazierung von juristischem Sachverstand und gesundem Menschenverstand anlaesslisheinesernsten Themas. Kritischejustiz. 1987. S. 388. Цит. по : Гаскарова М. Концепция достоинства человека в немецком конституционном праве. *Журнал российского права.* 2002. № 4. С. 154.

14. Брусин А. Защита конституционных прав и свобод личности как направление деятельности Федерального Конституционного суда и конституционных судов земель ФРГ: сравнительно-правовой аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2002.

15. Гаскарова М. Концепция достоинства человека в немецком конституционном праве. *Журнал российского права.* 2002. № 4. С. 155.

16. BVerfG, Urteilvom 15.02.2006 – 1 BvR 357/05. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2006/02/rs20060215_1bvr035705.html (дата звернення: 16.01.2020)

17. Luhman N. Grundrechte als Institution. 1965. Цит. по : Гаскарова М. Концепция достоинства человека в немецком конституционном праве. *Журнал российского права*. 2002. № 4. С. 155.

18. BVerfG, Urteilvom 15.02.2006 – 1 BvR 357/05. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2006/02/rs20060215_1bvr035705.html (дата звернення: 16.01.2020).

Kosilova O.I. INTERPRETATION OF THE RIGHT TO DIGNITY IN LEGAL DOCTRINE AND IN THE PRACTICE OF THE FEDERAL CONSTITUTIONAL COURT OF GERMANY

The article analyzes human dignity as a legal category and fundamental natural human right. The place and role of the right to human dignity in the system of constitutional rights of Germany are determined. The justification of the right to human dignity belongs to the natural human rights and recognition as one of the most important legal values.

The relationship between the right to human dignity and other human rights is defined, as well as the sphere of protection of this right. In particular, there are parallels between the right to life and the right to human dignity, and their relationship is determined. It is substantiated that the human life and dignity of each person enjoy the same constitutional protection regardless of the duration of the physical existence of the individual. Every human life is equally valuable, every human being has the same dignity.

The basic approaches to the definition of the category "human dignity" and the right to human dignity are analyzed. The content of techniques of negative and positive determination of the right to human dignity is revealed. The position of the Federal Constitutional Court on the benefits of ambiguity in the right notion of human dignity and the ambiguity of its interpretation is proved, since in this way legal norms retain a certain "openness" and allow its application to a constantly changing reality.

The article establishes that the right to human dignity is directed against the violation of the principle of equality, against slavery, systematic discrimination, and therefore against the devaluation of man. The right to human dignity is intended to protect against mass violations of the physical and mental nature: from persecution, abuse, and humiliation.

The position of the Federal Constitutional Court of Germany is disclosed, according to which everyone should always be considered as a subject in all state procedures, and never simply as an object.

Key words: *human dignity, right to human dignity, right to life, Constitution of Germany, decision of Federal Constitutional Court of Germany, formula of object, violation of right to human dignity.*